

*ՀՈՎՍԵՓ ՎԱՐԴԱՆԻ ՀՈՎԱՍՏԱՓՅԱՆ
Բժշկական գիտությունների դոկտոր
Վաստակավոր բժիշկ*

ՀՈՒՇԵՐ ԵՎ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ԵՐՋԱՆԿԱՀԻՇԱՏԱԿ ՎԱԶԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆԻ ՄԱՍԻՆ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգեն Ա-ի ծննդյան 100-ամյա հոբելյանի առիթով ցանկանում ենք ներկայացնել մեր հուշերը Վազգեն Վեհափառի մասին: Տողերիս հեղինակն այն երջանիկներից է, ովքեր բախտ են ունեցել հանդիպելու Վազգեն Առաջին Հայրապետին: Այս հոդվածում ես կպատմեմ 1984 թ. դեկտեմբերի 24-ին տեղի ունեցած մեր հանդիպման մասին:

Ստավրոպոլ քաղաքում 1952 թվականից գործում էր բժիշկների գիտահետազոտական մի նշանավոր ինստիտուտ, որի հիմնադիրը և տնօրենն էր ճանաչված գիտնական և շատ գործունյա մասնագետ Վարդան Տեր-Վարդանյանը: Ծնողները Կաղզվանից էին և 1915-ին գաղթել էին Ռուսաստան: Նրա հայրը մահից առաջ իր բժիշկ որդուն է հանձնում լավ պահպանված մի հին գորգ և արծաթից ձուլված մի մասնատուփ: Նա տղայից պահանջում է երդվել, որ այդ իրերը որպես նվիրատվություն կհանձնի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնին: Տղան խոստանում է կատարել հոր պահանջը:

Վարդան Տեր-Վարդանյանը այդ առիթով ինձ խնդրեց, որ ինքս այդ գորգը և մասնատուփը փոխադրեմ Երևան և ապա դրանք հանձնեմ Վեհափառին: Ես նրան խոստացա դա կատարել ամենայն ճշտությամբ և այդ մասին հայտնել իրեն:

Երևանում գորգի ներքևում գունավոր թելերով մի արձանագրություն հյուսվեց, որում ասվում էր, թե գորգը (230 սմ երկ. և 130 սմ. լայն.) նվիրվում է Ս. Էջմիածնին՝ հայրենասեր բժիշկ Վ. Տեր-Վարդանյանի ընտանիքի կողմից:

1984 թ. դեկտեմբերի 24-ին գորգը և արծաթյա մասնատուփը բացատրագրի հետ միասին ներկայացվեց Վազգեն Ա Կաթողիկոսին: Մտա Վեհափառի աշխատասենյակ և խոնարհաբար բարևեցի նրան՝ կանգնած մնալով դռան մոտ: Բերված գորգը փոված էր հատակը ծածկող մի այլ գորգի վրա: Լավ նկատելի էր նրա հին լինելը, զարդանախշերի ու գույների տարբերությունը:

Վեհափառ Հայրապետը ժպտալով պատասխանեց իմ բարևին և ելնելով տեղից՝ մոտեցավ փոված գորգին ու սկսեց զննել այն: Մի փոքր լռությունից հետո դառնալով ինձ՝ ասաց.

-Ի՞նչ տամ Ձեզ այս գորգի դիմաց, որ բավարարված լինեք...

-Ոչ մի բան, Վեհափառ, դրա ազգապաշտ տերը դրանք ուղարկել է որպես նվիրատվություն եկեղեցուն:

-Այդ դեպքում իմ անկեղծ շնորհակալությունը կհայտնեք այդ ազգապաշտ Վարդան Տեր-Վարդանյանին՝ այս նվիրատվության համար: Իսկ ձեզ կտանք համապատասխան ընկալագիր (ստացական), որ եկեղեցին իրոք ձեզանից ստացել է գորգը և արծաթյա

մասնատուփը,- ասաց Վեհափառը:

Ասենք, որ մասնատուփի վրա դրոշմված էին մի քանի հայերեն տառեր: Վեհափառը հանձնարարեց մի երիտասարդ աշխատողի տառերը վերծանել և այդ մասին հայտնել իրեն, ապա ինձ առաջարկեց նստել իր դիմացի աթոռին և հարցրեց.

-Ձեր գրած բացատրագրից իմացա, որ դուք բժիշկ եք և գիտությունների դոկտոր, դա այդպե՞ս է:

-Ճիշտ այդպես,- ասացի ես:

-Դա շատ լավ է,- ասաց Վեհափառը և շարունակեց,- իսկ ինչ թեմայի վրա եք աշխատել դուք գիտական այդ բարձր աստիճանը ստանալու համար:

Դա ինձ համար անսպասելի հարց էր: Ես մի պահ շփոթվեցի հանկարծակիի եկած մարդու պես և մտածում էի, թե ինչպես ասեմ, որ հարմար լինի: Վեհափառը նկատեց իմ շփոթությունը և հանգիստ տոնով ասաց, որ առանց անհարմար զգալու ասեմ:

-Ինստիտուտը ավարտելուց հետո ես 16 տարի (1948-1964 թթ.) աշխատել եմ Լենին-նականում և այդ ընթացքում ոչ ոք որևէ գիտական թեմա ինձ չի հանձնարարել: Մակայն այդ տարիներին ինձ հաջողվեց հայտնաբերել մի նոր հիվանդություն, որի մասին մեր Հանրապետությունում ոչ մի բան չգիտեին:

- Դա հետաքրքիր է,- ասաց Վեհափառը և ապա հարցրեց,- իսկ ինչպե՞ս է կոչվում այդ նոր հիվանդությունը:

- Այն կոչվում է էրիզիպելիդոզ,- ասացի դանդաղ և պարզ ձևով:

-Իրոք նոր է, ես ինքս էլ չեմ լսել հիվանդության նման անվանում,- ասաց նա, և տիրեց լռություն:

Այդ ոչ հարմար թեման փոխելու համար որոշակի զգուշությամբ ասացի.

-Ես տեսնում եմ, որ Մայր Աթոռում և նրա շրջակայքում դրական առումով մեծ փոփոխություններ են տեղի ունենում:

-Եվ դեռ էլի շատ բաներ կան անելու, եթե կարողանամ հասցնել,- ասաց Վեհափառը,- իսկ դուք անցյալում երբևէ տեսած կա՞ք, թե ինչպիսի անբարեկարգ դրություն է եղել եկեղեցում և նրա շուրջը:

-Այո, ես դա տեսել եմ վաղուց ու մոտիկից և շատ եմ ափսոսացել, որ փառք ու պատիվ ունեցող այս Սուրբ Տաճարը անուշադրության էր մատնված: Պատերազմի տարիներին Վեհարանի այս շենքը զորանոցի էր վերածվել: 1942 թ. մեր զորամասը տեղակայված էր հենց այստեղ՝ Վեհարանում, որը նույնպես անբարեկարգ վիճակում էր...

-Այդ դեպքում ասացեք, թե ինչպե՞ս տեսաք և ի՞նչ դրություն էր տիրում Մայր Աթոռում և նրա շրջապատում այդ խառը ժամանակներում,- հարցրեց Վեհափառը:

-Ոչ մի լավ բան չի կարելի ասել այդ մասին: Ամեն տեղ և բոլոր հանգամանքներում հոգևորականները հալածվում էին: Շատ տեղերում, մանավանդ գյուղական վայրերում, գյուղական եկեղեցիները դարձրել էին բրդի, ցորենի և այլ պահեստներ: Զորամասի տղաների հետ հաճախ դիտում էինք նաև Մայր Տաճարը, նրա բակն ու կից կառույցները: Եվ միշտ այնտեղից հեռանում էինք ափսոսանքով: Եկեղեցու դուռը չկար, այն բաց էր և ցանկացած պահի հնարավոր էր ներս մտնել:

Այդ օրերին խոսակցություն էր գնում, որ գողություն էր կատարվել. տարել էին եկեղեցու և նրա թանգարանում եղած բոլոր արժեքավոր իրերն ու պարագաները: Դեպի

հարավ՝ մոտ 50 մետր հեռավորության վրա, գտնվում էր եկեղեցու անշուք ու փոքր լիճը: Նրա մեջ ոչ մի կաթիլ ջուր չկար և զինվորականները այն դարձրել էին աղբավայր: Համոզված էինք, որ եկեղեցին, նրա բակն ու հարակից տարածքները կարիք ունեն հիմնավոր վերանորոգման, վերակառուցման ու վերափոխումների:

Օրվա ընթացքում ավելը ձեռքին մի տարեց կին էր գալիս եկեղեցի: Նա նախ համբուրում էր այդ սրբավայրի պատերը՝ միաժամանակ սրբելով թափվող արցունքները: Երբեմն այդ կինը ընդունում էր ողբարկու կնոջ մի յուրահատուկ կեցվածք ու ձեռքերը տարածելով՝ ինքն իրեն խոսում էր լսելի ձայնով. «...Էսպես խո չի մնա, Աստծո լույսն ու բարությունը մին էլ կհասնի հայ տներին...»:

Մի անգամ տղաներից մեկը կնոջն ասաց. «Մայրի՛կ ջան, դուք շատ եք համբուրում պատերի կեղտոտ քարերը, կվարակվեք ու կհիվանդանաք»: Նա զարմացած հայացքով նայեց և ասաց. «Մինչև հիմա դեռ չգիտեք, որ եկեղեցում մարդ չի հիվանդանում, և հակառակը, այստեղ եկած հիվանդները լավանում ու բուժվում են»: Այդ զինվորն այլևս չշարունակեց խոսակցությունը՝ հասկանալով, որ չէր կարող նրան համոզել:

Այն, ինչ տեսնում եմ ներկայումս Մայր Աթոռում, ոչ մի բանով չի կարելի համեմատել նախկինում եղածի հետ: Այստեղ մեծ առաջընթաց կա, ամեն բան վերանորոգված է կամ նորն է կառուցված: Բակը և շրջապատը կանաչապատված ու բարեկարգված են:

-Պարզ երևում է, այո, այստեղ որոշակի աշխատանքներ կատարված են,- ասաց Վեհափառն ու շարունակեց,- այնտեղ, ուր կա աշխատանք, միշտ էլ մի օգտակար կամ լավ բան ստացվում է: Իմաստուն մարդկանցից մեկը շատ դիպուկ է ասել. «Բոլոր տեսակի հարստությունների աղբյուրը աշխատանքն է»:

Ես հիշեցի, որ այդ իմաստալից մտքերը Էնգելսի փիլիսոփայությունից են, բայց այդ մասին լռեցի և ոչ մի բան չասացի: Վեհափառը շարունակեց.

-Ես ընդունում եմ, որ փոքր ծավալի որոշ աշխատանքներ այստեղ իմ կողմից են արված: Այդ գործերը հիմա դուր են գալիս շատերին ու պարզերես դարձնում ինձ այն հագարավոր մարդկանց առաջ, ովքեր գալիս են այս սրբավայրը, բայց երբ դրանք համեմատում են անցյալի մեր նշանավոր կաթողիկոսների կողմից արված գործերի հետ, երևում է, որ այստեղ արվածները չնչին բաներ են դրանց դիմաց,- ասաց Վեհափառը հուզմունքով:

-Մասնավորապես անցյալի ո՞ր կաթողիկոսներին նկատի ունեք Դուք,- հարցրի ես:

-Լավագույն օրինակ կարող է լինել Ներսես Գ Տայեցի Կաթողիկոսը (641-661 թթ.), որին անվանում էին նաև Կառուցող կաթողիկոս: Նա այդ հեռավոր ժամանակներում (641-653 թթ.), 10-12 տարվա ընթացքում կառուցեց վաղ միջնադարյան Զվարթնոց տաճարը և դրանով էլ անմահացավ պատմության մեջ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ մեր ժողովրդի մինչև հիմա կառուցած եկեղեցիների մեջ Զվարթնոցի տաճարը իր ծավալով եղել է ամենախոշորը և ամենաբարձրը (45 մետր): Եվ այդ բարդ կառույցը շինարար վարպետները կարողացան վեր բարձրացնել մի այնպիսի ժամանակաշրջանում, երբ չկար մեխանիզացիա, և մարդիկ գաղափար չունեին անգամ երկաթբետոնյա ամուր կոնստրուկցիաների մասին:

Զվարթնոց տաճարը եղել է բացառիկ ճարտարապետական կառույց և գեղեցիկ տեսարժան վայր, որը դեպի իրեն էր ձգում մարդկանց:

Ավելի քան 300 տարի գոյատևեց այդ տաճարը և մնաց կանգուն՝ զարմանք ու հիացմունք պատճառելով դիտողներին: Ասենք, որ այդ տաճարը կառուցող Հայրապետը, վարպետները, արհեստավորները, այդ թվում և բանվորները եղել են բարձր ճաշակ ունեցող ու շատ ազգասեր անհատներ: Նրանք ունեցել են հայրենասիրություն, աշխատասիրություն և մեծ կամք՝ այդ նպատակին հասնելու համար: Նրանք այդ բացառիկ տաճարը կառուցել են ճիշտ վայրում (Արարատյան դաշտավայր) և ամենահարմար տեղում, որտեղից այն իր անթափ հայացքով նայում էր Արարատ լեռան բարձունքներին...

Երբեմն էլ ինձ թվում է, որ իրար դիմաց կանգնած Արարատ լեռը և Զվարթնոց տաճարը ոչ միայն նայում են իրար, այլև փոխադարձաբար զգում են մեկը մյուսի հմայքը, գեղեցկությունն ու մեծությունը, - ասաց Վազգեն Կաթողիկոսը մի վառ արտահայտչակամությամբ:

Մի փոքր լռությունից հետո հայրապետը շարունակեց.

- Զվարթնոցի տաճարը քանդվել է 10-րդ դարում, և դրանից հետո ավերված հուշարձանի որմնաքարերը, արծվաքանդակ խոյակները, սյուները և այլ պարագաներ դարեր շարունակ մնացել են քարի տակ և այդ վիճակում պահպանվելով՝ հասել են մինչև մեր օրերը: Ես հիմա էլ եմ պատկերացնում այդ գործի ողջ ծանրությունը և միաժամանակ հպարտանում եմ Ներսես շինարար կաթողիկոսի աշխատասիրությամբ, տաղանդով, համարձակությամբ և լավատեսությամբ ... Նա անտեսեց այնտեղ եղած բոլոր դժվարությունները և դիմեց բացառիկ մի համարձակության՝ կատարելով նման մի ձեռնարկում, որը լի էր հակասություններով ու բարդություններով...

Երևի Աստված ինքն էր այդպես կամեցել և ինքն էլ օգնեց Ներսես Տայեցի կաթողիկոսին Զվարթնոցի պես այդ բարդ կառույցը գլուխ բերելու համար..., - ասաց Վազգեն Վեհափառը՝ խաչակնքելով...

- Ումանք ցանկանում են այդ ավերված տաճարը ամբողջապես նորից վերականգնել, սակայն չի ստացվի: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ տաճարի նախկին հիմքերը դարերի ընթացքում քայքայվել ու թուլացել են, դրանք այլևս չեն կարող դիմանալ այդ մեծածավալ բարձր շենքի ծանրությանը: Զվարթնոցի տաճարը կարելի է վերականգնել միայն մասնակի ձևով և ոչ ամբողջական չափերով: Ովքեր ցանկանում են այդ հուշարձանը տեսնել ամբողջական կանգուն վիճակում, թող վերցնեն նրա նախագիծը և մի առանձին տեղում նորից կառուցեն այն...

Սակայն ես կարծում եմ, որ անգամ քանդված վիճակում էլ նրա ավերակները գեղեցիկ են ու հետաքրքիր... Միայն թե այդ ավերակները պետք է լավ պահպանվեն, որ դրանցից էլ չգրկվենք, - ասաց Հայրապետը հուզմունքով:

- Ներկայումս ես ձգտում եմ հասնել այն բանին, որ Էջմիածին եկողները այդ Սուրբ Տաճարը տեսնելուց հետո, միաժամանակ կարողանան դիտել նաև նոր կառուցված հուշարձանները, կոթողները, թանգարանի նոր շենքը, այնտեղ ցուցադրվող թանկարժեք նմուշներ ու այլ պարագաներ: Եկեղեցու համար մեծ հարստություն են համարվում նաև բազմաթիվ հին խաչքարերը, որոնք ներկայումս շրջապատում են այս սրբավայրերը, դրանք նույնպես դիտվում են մեծ հետաքրքրությամբ:

Հանկարծ կաթողիկոսի դեմքը մոայլվեց և դառնալով ինձ՝ ասաց.

-Զարմանքով կարելի է հիշել, որ մինչև հիմա աշխարհի մասշտաբով դեռևս չկան վճռական խիստ օրենքներ, որոնցով հնարավոր կլինի պատժել այն անհատներին, ովքեր բարբարոսաբար ոչնչացնում են, այրում, ավերում ու ոտնատակ տալիս հուշարձանները, սրբավայրերը, արվեստի նմուշները և խաչքարերը... Կան հուշարձաններ կեղծողներ, իրենցով անողներ ու դրանք յուրացնողներ ... Ցավով պետք է ասեմ, որ այդ վանդալները դեռևս այսօր էլ կան և գործում են, բայց մնում են անպատիժ,- ասաց Վեհափառը հուզված ձայնով:

Խոսակցության պահին ես նկատում էի, թե ինչպես էր փոխվում Վեհափառի դեմքի արտահայտությունը և ինչպիսի հոգեկան ապրումներ էր ունենում այդ մտքերն արտահայտելիս: Ես անցյալում տեսել և զգացել էի Վեհափառի նպատակադրված գործունեությունը: Փաստորեն, նրա ջանքերի շնորհիվ էր, որ նորից հնչեցին այդ հոգևոր տաճարի լռած զանգերի դողանքները: Դրանք կարծես թե նորից կենդանացան և ազդարարեցին այս նոր դարաշրջանի հոգևոր կյանքի սկիզբը: Ամենայն Հայոց Վեհափառ Վազգեն Առաջինը Սուրբ Էջմիածինը իր մյուս կառույցներով վերածեց մի յուրատեսակ թանգարանի, մշակույթի մեծ կենտրոնի բաց երկնքի տակ: Եվ դա էր պատճառը, որ դեռևս 4-րդ դարից եկող այդ սրբավայրն այսօր էլ դեպի իրեն է ձգում ոչ միայն հայությունը, այլև շատ շատերին:

Ես մտքիս մեջ հազար երանի էի տալիս հայ ժողովրդին, որ ուներ Վազգեն Ա-ի նման հայրենասեր ու հոգատար Կաթողիկոս...

Մեր գրույցի վերջում Հայոց Վեհափառ Հայրապետն ինձ նվիրեց «Արարատ» պատկերազարդ ալբոմը, որի վրա իր սուրբ ձեռքով գրել էր. «Հարգարժան տիար Հովսեփ Հովասափյանին օրհնությամբ»: Ճիշտ նման մի գիրք էլ պատրաստեց Ստամբուլում բնակվող Վարդան Տեր-Վարդանյանին հանձնելու համար:

Վերադառնալով տուն՝ ես մի շնորհակալական նամակ ուղարկեցի Ամենայն Հայոց Վեհափառ Վազգեն Ա-ին իր բարեսիրտ վերաբերմունքի և ինձ տրված ընծայի համար:

Տարեվերջին նա պատկերազարդ մի շքեղ բացիկով շնորհավորեց մեր ընտանիքին 1985 թվականի Նոր տարվա և Մ. Ծննդյան առթիվ...